

Antik Yunan'dan Günümüze "Dil: Sunulmuş Mu, Kazanılmış Mı?" Tartışması

Dr. Öğr. Üyesi Hayyam Celilzade
Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Felsefe Bölümü
Eskişehir, Türkiye
hayyamcelilzade@anadolu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-7739-9388>

Makale Teslim Tarihi: 24.04.2025

Makale Kabul Tarihi: 27.05.2025

Özet

Yazıya aktarılmış felsefe tarihi, düşünce gündeminde hangi dönemde ne gibi meselelerin mevzu haline geldiğini takip etmemize yardımcı olmaktadır. Filozofların düşüncelerine mevzu edindikleri meselelerden birisi de dildir. Dil, düşünceye mevzu edinilen en eski konulardandır. Bu konu özellikle dil felsefesinde ele alınmaktadır. Dil, insanlar arasındaki irtibatı sağlamanın yanı sıra insanın, dünyayı tanımada ve kelimenin tam anlamıyla "dünyayı" kendi dünyası haline getirmesinde başlıca unsurdur.

Sistematik şekilde ilk defa dili felsefi cihetten ele alan bilindiği kadarıyla eski Yunan filozofları olmuşlardır. Yunan filozoflarından Platon dili felsefi cihetten araştırmış ve bir sıra fikirler ileri sürmüştür. Dilin mahiyetinin felsefe serüveni içinde nasıl tartışıldığını anlatmak çalışmamızın sınırlarını aşacağından, yazımız felsefe tarihinde dilin bir sunu veya kazanım olup-olmadığı hususunu tartışmaktadır. Özel olarak her filozof, genel olarak ise her felsefe geleneği dilin mahiyetini farklı şekilde ele alır. Biz bu makalemizde dilin kökeniyle irtibatlı olan bir tartışma üzerinde duracağız. "Dilin kökeni nedir" sorusunun yanı sıra dilin ortaya çıkmasında Tanrı'nın bir rolü var mıdır sorusu makalemizin gündeme aldığı diğer bir sorudur. Bu iki soru bağlamında önce Platon'a sonra Fârâbî'ye müracaat edeceğiz. Platon'un ve Fârâbî'nin soruya verdikleri yanıtları, tasavvuf düşünce geleneğinden hareketle sentezlemeye çalışacağız. Daha sonra ulaştığımız sentezi çağdaş dil felsefesindeki tartışmalar bağlamında test etmeye çalışacağız. Bu doğrultuda özellikle Frege ve Russell'in, kısmen ise Kripke,

Quine ve Kaplan'ın yaklaşımlarına anahatlarıyla değineceğiz. Dilin kökeniyle ilgili Antik Yunan felsefesinden çağdaş dil felsefesine süregelen tartışmanın sonuca bağlanması noktasında teolojik açıklamanın göz önünde bulundurulmasının önemini savunacağız. Ancak dilin kökeniyle ilgili olan teolojik açıklamanın, çağdaş dil felsefesinde yapılan tartışmaların farkında olarak ve onlarla hesaplaşarak yeniden düşünülmesi gerektiğine işaret ederek makalemizi sonlandıracağız.

Anahtar kelimeler: Felsefe, Platon, Fârâbî, Frege, Russell, Dil, Anlam.

Dergimizde yayımlanan makalelerin telif hakları yazarlarda olup, CC-BY-NC lisansı altında açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Qədim Yunanıstandan günümüzədək davam edən “Dil: təqdim edildi yoxsa əldə edildi?” mübahisəsi

f.f.d. Xəyyam Cəlilzadə

Anadolu Universiteti Ədəbiyyat fakültəsinin

Fəlsəfə kafedrası

Əskişəhər, Türkiyə

hayyamcelilzade@anadolu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-7739-9388>

Daxilolma tarixi: 24.04.2025

Nəşrə təsdiq tarixi: 27.05.2025

Xülasə

Yazılı fəlsəfə – tarixin hansı dönəmində filosofların gündəmində nə kimi məsələlərin diqqət mərkəzində olduğunu izləməyimizə kömək edir. Filosofların fikir bildirdikləri məsələlərdən biri də dildir. Dil – düşüncənin ən qədim mövzularından biridir. Bu məsələyə, xüsusilə dil fəlsəfəsində toxunulur. Dil – insanlar arasında ünsiyyəti asanlaşdırmaqla yanaşı, dünyanı tanımağa kömək edən və sözün əsl mənasında, bəşəriyyəti “insanın məkanı” edən əsas elementdir.

Məlum olduğu kimi, Qədim dövr yunan filosofları ilk dəfə dili fəlsəfi prizmadan dəyərləndirmişlər. Yunan filosoflarından olan Platon

dili fəlsəfi baxımdan araşdırmış və bir sıra fikirlər irəli sürmüşdür. Fəlsəfi çərçivədə dilin mahiyyətindən necə bəhs edildiyini açıqlamaq məqaləmizin əhatə dairəsi xaricindədir. Qeyd etməliyik ki, hər bir filosof və fəlsəfi ənənə dilin təbiətinə dair müxtəlif fikirlər iləri sürmüşdür. Yazımızda dilin mənşəyi ilə bağlı bir müzakirə üzərində dayanacağıq. "Dilin mənşəyi nədir?" sorğusundan başqa, "Tanrının dilin yaranmasında rolu varmı, yoxmu?" sualı da məqaləmizin cavab axtardığı mövzu olacaqdır. Bu iki sual çərçivəsində əvvəlcə Platona, sonra isə Farabiyə müraciət edəcəyik. Platon və Farabinin bu suallara cavablarını təsəvvüf təfəkkür ənənəsinə əsaslanaraq müqayisəli təhlil etməyə çalışacağıq. Daha sonra bu müqayisəni müasir dil fəlsəfəsindəki mübahisələr fonunda dəyərləndirəcəyik. Bu istiqamətdə, eləcə də Frege və Rasselin, qismən də Kripke, Quine və Kaplanın görüşlərinə nəzər yetirəcəyik.

Məqalədə dilin mənşəyi haqqında Qədim dövr yunan fəlsəfəsindən müasir dövr dil fəlsəfəsindəki davam edən mübahisələrin nəticələnməsi üçün teologiyanın irəli sürdüyü izahı nəzərdən keçirməyin vacibliyini təqdir edəcəyik. Bununla belə, dilin mənşəyi ilə bağlı teologiyanın irəli sürdüyü izah, müasir dövr dil fəlsəfəsindəki mübahisələrdən xəbərdar olmaqla və onlarla hesablaşaraq yenidən nəzərdən keçirilməlidir. Bu fikri ifadə edərək məqaləmizi yekunlaşdıracağıq.

Açar sözlər: *fəlsəfə, Platon, Farabi, Rassel, Frege, dil, mənə.*

Jurnalımızda dərc olunan məqalələrin müəllif hüquqları müəlliflərə məxsusdur və onlar CC-BY-NC lisenziyası ilə hər kəsə açıq şəkildə dərc olunur.

The Debate on “Language: Presented or Acquired?” from Ancient Greece to the Present

Assist. Prof. Khayyam Jalilzade

Anadolu University, Department of Philosophy
Eskishehir, Türkiye

hayyamcelilzade@anadolu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-7739-9388>

Date of submission: 24.04.2025

Date of acceptance: 27.05.2025

Abstract

The written history of philosophy offers a way to trace the topics that shaped the intellectual agenda during specific periods. The subject of language has been a recurrent theme in the philosophical discourse. The study of language has been a subject of philosophical and academic inquiry for millennia. The philosophy of language addresses this issue. Language, in addition to facilitating interpersonal communication, serves as the primary element for the comprehension of the world and man’s ability to literally make the “world” his own.

It is widely accepted that the ancient Greek philosophers were the first to systematically address language from a philosophical perspective. One of the most prominent Greek philosophers, Plato, investigated language from a perspective and advanced several theories. The present article does not seek to provide an exhaustive explanation of the manner in which the nature of language was discussed in the context of philosophical inquiry. However, it should be noted that each philosopher and philosophical tradition, in general, has approached the nature of language in different ways and has developed divergent ideas. The present article will focus on a discussion related to the origin of language. This article will also address the question of whether God plays a role in the emergence of language, in addition to discussing the origin of language. In the context of these two questions, we will first refer to Plato and then al-Fârâbî. An attempt will be made to synthesize Plato's and Fârâbî's answers to the question based on the Sufi tradition of thought. We will then test this synthesis in the context of current discussions in the

philosophy of language. In this direction, an outline will be provided of the approaches of Frege and Russell in particular and of Kripke, Quine, and Kaplan in part. The following argument will be put forward: to reach a conclusion regarding the debate on the origin of language from ancient Greek philosophy to contemporary philosophy of language, it is necessary to consider the theological explanation. However, we will conclude our article by indicating that the theological explanation regarding the origin of language should be rethought with an awareness of and engagement with the discussions in contemporary philosophy of language.

Keywords: *Philosophy, Plato, Fârâbî, Russell, Frege, Language, Meaning.*

The copyright of the articles published in our journal belongs to the authors and is published as open access under CC-BY-NC license.

**От древней Греции до наших дней дебаты на тему
«Язык: подаренный или приобретенный?»**

д.ф.ф. Хайям Джалилзаде

Университет Анadolу

Факультет литературы

Кафедра Философии

Эскишехир, Турция

hayyamcelilzade@anadolu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-7739-9388>

Дата подачи статьи в редакцию: 24.04.2025

Дата подтверждения статьи к публикации: 27.05.2025

Резюме

Письменная история философии помогает нам проследить, какие вопросы становились предметом размышлений в тот или иной период. Язык - один из тех вопросов, которые философы сделали предметом своих размышлений. Язык - один из древнейших предметов размышлений. Особенно подробно этот вопрос

рассматривается в философии языка. Язык не только обеспечивает связь между людьми, но и является основным элементом познания мира и буквально делает «мир» своим миром.

Насколько известно, древнегреческие философы были первыми, кто систематически рассматривал язык с философской точки зрения. Греческий философ Платон исследовал язык с философской точки зрения и выдвинул ряд идей. В рамках данной статьи мы не можем объяснить, как природа языка обсуждалась в философском приключении. Однако следует отметить, что каждый философ и философские традиции в целом по-разному относились к природе языка и развивали различные идеи. В этой статье мы сосредоточимся на дискуссии, связанной с происхождением языка. Помимо вопроса «Каково происхождение языка?», вопрос о том, играет ли Бог какую-то роль в возникновении языка, является еще одним вопросом, который наша статья выносит на повестку дня. В контексте этих двух вопросов мы обратимся сначала к Платону, а затем к Фараби. Мы попытаемся синтезировать ответы Платона и Фараби на этот вопрос, опираясь на суфийскую традицию мысли. Затем мы попытаемся проверить этот синтез в контексте современных дискуссий в философии языка. В этом направлении мы изложим подходы Фреге и Рассела, в частности, и Крипке, Куайна и Каплана, частично. Мы будем доказывать важность рассмотрения теологического объяснения, чтобы завершить дискуссию о происхождении языка от древнегреческой философии до современной философии языка. Однако в заключение нашей статьи мы отметим, что теологическое объяснение происхождения языка должно быть переосмыслено, если мы будем знать и принимать во внимание дебаты в современной философии языка.

Ключевые слова: философия, Платон, Фараби, Рассел, Фреге, язык, значение.

Авторские права на статьи, опубликованные в нашем журнале, принадлежат авторам и публикуются в открытом доступе по лицензии CC-BY-NC.

Giriş

Dilin kökeniyle ilgili tartışma dil felsefesinin önemli konuları arasında yer alır. Söz konusu tartışma bağlamında dilin tarihsel süreç içerisinde kazanılmış olup olmadığı sorusu önem kazanır. Bu soruya yanıt arayan çalışmalar zengin bir literatür oluşturmuş durumdadır. Okurların bu literatüre dair özet bilgi edinmeleri açısından Altınörs'ün *Dil Felsefesine Giriş* kitabı önem arz ediyor. Altınörs'ün kitabı dilin kökeniyle ilgili yapılan çalışmaları ana hatlarıyla sınıflandırması açısından önemlidir. Ancak söz konusu kitap, dilin kökeniyle ilgili sunulan yaklaşımlardan hangisinin felsefi açısından daha tutarlı olduğunu yeterli bir şekilde tartışmıyor. Biz bu yazımızda, dilin kökeniyle ilgili tutarlı bir yaklaşım geliştirmeyi veya en azından tutarlı olduğuna kanaat getirdiğimiz yaklaşımı destekleyecek argümanlar üretmeyi amaçlıyoruz. Bu doğrultuda antik ve modern filozofların tezlerine müracaat edeceğiz.

Altınörs, *Dil Felsefesine Giriş* eserinde dilin nasıl ortaya çıktığına dair altı görüş üzerinde durur (Altınörs, 2003, 21). 1. Mitolojik veya dini görüş; 2. Mimolojik veya spekülatif; 3. Kültürel veya antropolojik; 4. Ampirist veya behaviorist; 5. Rasyonalist veya nativist ve 6. Evrimsel veya biyolojik. Bu görüşlere kısaca değinerek birinci görüşü esaslı bir şekilde ele alacağız. Altınörs'ün çalışması çıkış noktamızı oluşturmakla birlikte çok farklı kaynaklardan yararlanacağız.

Birinci görüş olan mitolojik veya dini görüşe göre dil, ilahi güçler tarafından insanlara öğretilmiştir.

İkinci görüş olan mimolojik veya spekülatif görüşe göre insanlar konuşmayı, doğada olan tabii sesleri taklit ederek öğrenmişleridir. Örneğin şırıl şırıl akmak, vızıldamak, çınlamak ve saire. Çünkü konuşmamız bir nevi müziği ve harmoniyi kendi içerisinde barındırmaktadır.

Üçüncü görüş, kültürel veya antropolojik görüştür. Bu görüşe göre bir milletin dünya görüşü onun dilini belirler. Her kültür kendine has düşünce sistemini ortaya koyar ve düşünce de dille alakalıdır.

Dördüncü görüş ampirik veya behaviorist görüştür. Bu görüşe göre dilin ortaya çıkmasında esas etkenler tecrübe ve duyu organlarımızdır. İnsan dünyaya gelende, zihni "beyaz kâğıt" (tabula rasa) gibi oluyor. Fakat tecrübelerimiz sayesinde yeni kelimeler öğrenmiş oluyoruz. Anne ve babamızdan öğrendiğimiz kelimeleri de duyu organlarımızın yardımıyla kavrarız.

Beşinci görüş, rasyonalist veya nativist görüştür. Bu görüşün en büyük temsilcisi Descartes'tir (. 1650). Bu görüşe göre dilin ortaya çıkmasında esas rolü akıl oynamaktadır. Ampiristlere yönelik en büyük eleştiri de Descartes tarafından yapılmaktadır. Ona göre papağanlar da sesler çıkarabiliyorlar ve hatta kelime bile söyleyebiliyorlar. Fakat onların bu kabiliyeti, ortaya yeni bir dil çıkaramıyor. Çünkü dilin ortaya çıkmasında akıl belirleyici konumdadır ve papağanlar da akıldan yoksunlar (Descartes, 2020, 61).

Altıncı görüş, evrimsel veya biyolojik görüştür. Bu görüşe göre, insanların ses çıkarma becerisi onların organlarında ortaya çıkan değişiklikler sayesinde olmuştur. Bu görüşün temsilcisi olan Darwin (. 1882) insanın kafasında ve çenesinde, özellikle de dişlerinde zamanla ortaya çıkan gelişmelerin konuşma yeteneğinin oluşmasına yol açtığını savunur (Darwin, 2004, 29).

Söz konusu bu altı görüşe ekleme yapılarak görüş sayısı artırılabilir. Yani dilin kökeniyle ilgili konuyu altı görüşle sınırlandırmak doğru değildir. Bununla birlikte Altınörs'n bir araya getirdiği altı görüş, konuya giriş bağlamında bir basamak oluşturmaktadır. Altı görüşten biri tercih edilebilir veya yeni görüşler de oluşturulabilir.

Bu görüşler içerisinde birinci görüşün derinleştirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Derinleştirmeden kastımız şudur: Hangi saikler filozofları dili sunulan bir şey olarak düşünmeye itmiştir? Bu bağlamda filozofların, her insanın kendisini dilin içinde bulması olgusunu esas aldıkları söylenebilir. İşbu olguya baktığımız zaman dilin varlığının insanın varlığından önce geldiği anlaşılır. Dolayısıyla dil, insan tarafından yaratılmamış/oluşturulmamış var olan olarak durmaktadır. Yani insanın dili bulduğu söylenebilir. Akabinde ise her bulunan şeyin birilerine ait olduğunu düşünmenin yolu açılır. Buradan ise şu sonuca ulaşılır: Dil, kendi kendine ortaya çıkmadığına göre biri tarafından insanlara sunulmuş olması gerekmektedir. Ama dilin sunulmuş olmadığını, kazanılmış olduğunu savunan görüşler de var. Genellikle bu görüşü savunanlar, evrim kuramını dikkate alıyorlar. *“Pekl, lisan nasıl evrimleşebildi ki? Size betimlediğim tüm koşullar nasıl yerine getirilmiş olabilir? Evrimleşmediğini bile düşünüyor olabilirsiniz. Belki Akıllı Tasarımcı görüşünü savunanlar haklı; belki bize gökten gelen bir armağandır, Zeus'un alnından kullanma hazır bir şekilde fırlatılmıştır, insan beyni tarafından izah edilemez bir şeydir. Belki de Matrix gibi bir yerde yaşıyoruz ve bunların hepsi muazzam bir yanılısama; gerçekte lisanımız yok, sadece olduğunu düşünüyoruz. Sakin olun millet.*

Lisanımız var ve yolunda duran tüm o aşılması imkânsız engellere rağmen evrimleşmiş olduğu kesin" (Bickerton, 2012, 40).

Ancak dilin evrim kuramı çerçevesinde ele alınması görüşüne günümüzde karşı çıkan önemli isim Noam Chomsky'dir. O şöyle der: "Ancak, görünen o ki, insan dili bütünüyle farklı ilkelere dayanır. Bu, insan diline doğal, biyolojik bir görüngü olarak yaklaşanların çoğu zaman göz ardı ettikleri önemli noktadır; özellikle insan dilinin daha basit dizgelerden evrimleşerek gelişmesi konusunda yapılan kurgulamalar, bu nedenlerle, çok anlamsız –neredeyse atomların ilkel parçacıkların oluşturdukları bulutlardan "evrimleşerek" gelişmeleri konusunda yapılan kurgulamalar kadar saçma- görünüyor" (Chomsky, 2001, 112). Dolayısıyla dilin sunulmuş olmadığını söyleyenler olmakla birlikte bu yaklaşımın genel bir kabul olduğu söylenemez. Yani şunu söylemek istiyoruz: Dilin kazanılmış değil sunulmuş olduğunu günümüzde savunmak ve bu bağlamda teolojinin açıklamasını dikkate almak felsefe dışı bir tavır değildir. Zira dilin kazanılmış olduğu tezi tartışmaya açıktır ve çoğu zaman eleştirilmektedir.

Dilin sunulmuş olduğu yaklaşımını derinleştirmek için dilin kökeniyle ilgili tartışmanın tarihsel bağlamda nasıl ortaya çıktığına bakmamız gerekir. Bunun için ise öncelikle Antik Yunan'a bahusus Platon'a müracaat etmemiz şarttır.

Platon'un *Kratylos* Diyalogunda Dilin Kökeni

İnsan dili bulmuşsa o zaman "dil kimin tarafından sunuluyor" sorusu Platon'un yanıtını aradığı sorulardan birisidir. Platon bu soruyu *Kratylos* diyalogunda ele alıyor. Platon'un bu soruya yanıt vermek için nasıl bir yol izlediğini şöyle özetleyebiliriz: "*Kratylos'ta Platon, Sokrates'in ağzından konuşarak kendi düşüncelerini dile getirirken; iki rakip gücü Hermogenes (uylaşımçı) ile Kratylos'u (doğalçı) konuşturur. Yani adların doğruluğunun bir uzlaşmaya bağlı olduğunu söyleyen Hermogenesçi yaklaşımla, her nesne için doğru bir adlandırmanın olduğunu savunan Kratylos'un fikirleri bu diyalogun çıkış noktasını oluşturur. Diyalogda genel olarak dört soruya yanıt aranır. Adları ilk kim verir yani kökeni nedir? Adların işlevi nedir? Adlar ile onların adlandırdıkları şeyler arasındaki bağ nasıldır? Bir eşyayı ya da nesneyi adlandırırken onun tek mi yoksa birden çok mu doğru adı olduğuna nasıl karar veririz?" (Mumcu, 2022, 89). Bu dört kısa soru çerçevesinde örülen *Kratylos* diyalogu Antik Yunan'da dil felsefesine dair yapılmış ilk sistemik çalışma örneklerinden biri sayılabilir. İlgili*

diyalogda Sokrates, Hermogenes'e yönelttiği sorular üzerinden bir anlamda *Kratylos*'u okuyan herkesin isimler ve yasa koyucu arasında irtibatın olup olmadığını düşünmesini sağlar.

"Sokrates: Bazı isimler veriyoruz, bu isimleri vermemizi sağlayan gerekçe nedir? Bunu biliyor musun?"

Hermogenes: Hayır.

Sokrates: Sence bu isimleri vermemizi sağlayan bir yasa yok mudur?"

Hermogenes: Olabilir.

Sokrates: Bir öğretmen bu isimleri kullanırken yasa yapıcının ya da insanların işlerinden yararlanmaz mı?"

Hermogenes: Yararlanır.

Sokrates: Peki bu işi bilen kimse, yasa yapıcı mıdır yoksa herkes midir?"

Hermogenes: Yasa yapıcıdır.

Sokrates: Hermogenes! Bu durumda diyebiliriz ki herkes değil sadece yasa yapıcılar isim verebilirler. Yani isim verenler aynı zamanda yasa yapıcıdırlar.

Hermogenes: Haklı görünüyorsun" (Platon, 2015, 33).

Platon'un yukarıdaki alıntıyla birlikte dilin kökenine dair tartışmada nasıl bir konuma yerleştiği açıklık kazanıyor. *"Adları kimin koyduğu konusunda Sokrates, Hermogenes'in herkesin ad koyma işi yapabileceği görüşüne karşı ad-yapıcılar (onomatourgos), başka bir deyişle yasa koyuculardan (nomothetes) bahseder. Sokrates doğalcı bir tavırla Kratylos'a benzer şekilde insanüstünde bir gücün tabiri caizse Tanrılar tarafından adlandırma yapıldığını, bu yüzden de doğru adlandırmalardan söz edildiğinin altını çizerek"* (Mumcu, 2022, 96). Ancak Mumcu'ya göre ilgili diyalogda Tanrı'nın kendisinin bilinmesinin olanaksız olduğu vurgusu, diyalog katılımcılarının adlar konusunda da bilgi edinmemizi olanaksızlaştırır sonucuna ulaşmalarının yolunu açar. *"Fakat Tanrıların verdiği doğru adlarla bizim günlük yaşamda kullandığımız doğru adların bir ve aynı olmadığı üzerinde durarak, Tanrı'nın kendisinin bilinmesinin olanaksızlığına benzer şekilde onların verdikleri adlar konusunda da bilgi edinmek olanaksızdır der"* (Mumcu, 2022, 96).

Fakat Yıldız'ın bu bağlamda vardığı sonuç ise Mumcu'nun tezinin aleyhine bir görüş olarak değerlendirilebilir. *"Platon Kratylos adlı diyalogunda nesne ve olaylara ilişkin adları herkesin veremeyeceğini, nasıl ki toplumsal hayatta her bir iş, o işin ustası tarafından en iyi"*

biçimde yapılıyorsa ad koyma işinin de yasa koyucuya ait olduğunu ifade eder" (Yıldız, 2012, 102).

Poyraz ise Platon'un felsefesinde dil ve varlık arasında irtibat kurulup kurulamayacağına dikkat çeker. "*Kratylos diyaloguna baktığımızda, kavram ile gösterge arasındaki bağlantının Platon'da sezdirildiğini görmekteyiz. Kratylos diyalogu, kavramın göstergesi olan adın nesneyi gerçek anlamda yansıtır yansıtmadığını tartışmakta idi. Platon'a göre kavramlar idealardır ve dile ait değil varlığa aittir. Adlar ise dile aittir. Bununla birlikte bu ikisi arasında adların nesnelere ifade etmek için kullanılmalarında belli bir uzlaşma söz konusu olabilir*" (Poyraz, 2004, 235). Yani Platon *Kratylos*'ta dil ve varlık arasında irtibatı adlar bağlamında değil, kavram/idealar bağlamında kurar. Platon'un geliştirdiği yaklaşımın kendisinden sonra gelen bazı filozoflar tarafından üstlendiği söylenebilir. Bunlardan biri de Fârâbî'dir (ö. 951).

Fârâbî'nin *Harfler Kitabı*'nda Dilin Kökeni

Fârâbî'nin dilin kökeniyle ilgili olarak Platoncu yaklaşıma yakın görüşler geliştirdiği ifade edilebilir. "*Fârâbî'nin dilin kökeni ile ilgili tartışmada Platoncu çizgiye yaklaştığı görülebilir*" (Yıldız, 2012, 102). Fârâbî'nin Platoncu yaklaşımı geliştirdiği ve ileri bir noktaya taşıdığı açıktır. Nitekim Fârâbî, *Harfler Kitabı* isimli eserinde dilin bir cihetiyle kazanılan bir şey olduğunu ileri sürüyor. "*İçinde olanı veya içinde amaçladığını başkasına bildirme ihtiyacı uyduğunda ilk önce istediği şeye delalet etmek için onu anlatmayı istediği kimseler karşısında-şayet anlatmaya çalıştığı kimse onun işaretini görecektense- işaretini kullanmıştır; sonra da seslenmeyi (tasvî) kullanmıştır. Seslenmelerin ilki nidadır. Kuşkusuz maksadını anlatmak istediği kimse, nida sayesinde, anlatmayla kastedilen şeyin başkası değil de o olduğunun farkına varır*" (Fârâbî, 2008, 73).

Fârâbî ilk olarak kelimelerin ortaya çıkışı üzerinde durur. Dili insan, fikirlerini ifade etmek ve diğerleriyle irtibat kurmak için kullanıyor. Eşyaları bildirmek için de insanlar dili kullanmaktadırlar. Fakat ilk insanlar diğer insanlara eşyaları göstermek için "işaretleri" kullanmışlardır. Daha sonra seslenmeye (*tasvî*) başlamışlardır. "*Seslenmelerin ilki, nidadır*" (Fârâbî, 2008, 73). Nidalar ise bir şeye delâlet eder. Aynı zamanda seslenme bir şeye delalet ettiği gibi birçok şeye de delâlet edebilir.

Daha sonra Fârâbî aynı ve farklı dillerin nasıl ortaya çıktığı sorusuna cevap arar. Onun fikrinde aynı dillerin ortaya çıkmasının

sebebi, ortak dili konuşan insanların seslenmenin ortaya çıkmasında faal olan organlarının fiziksel olarak aynı olmasıdır. Farklı dillerin oluşmasının sebebiyse, seslenme faaliyetini ortaya çıkaran organların kuruluşunun, toplumdan topluma değişiklik arz etmesidir.

Fârâbî dilin olgunlaşması meselesini de ele alıyor. Fârâbî'nin fikrince harflerden oluşun kelimeler, ilk başta birileri tarafından rastgele seçiliyor. İlk olarak hatip rastgele harflerden oluşmuş olan kelimeyi, işaret olarak gösterdiği eşyanı dile getirmek için muhatabına veya muhataplarına söylüyor. Muhatabı veya muhataplarıysa işaret ettiği eşyaya bakıyor ve duydukları kelimeyi o eşyayı dile getirmek için anlaşıyorlar. Böylece uzlaşma gerçekleşmiş oluyor. Daha sonra üzerinde anlaşılmış ve uzlaşmış kelimeleri muhafaza ediyorlar. İhtiyaç duyulan veya duyu verileriyle algılanması mümkün ve kolay olan şeyler üzerinde bu üç merhale gerçekleştirilmiş oluyor. Yani, rastgele harflerden oluşun kelimelerin birileri tarafından seçilmesi, seçilmiş kelimeyi kullanmak üzerinde anlaşma, ve o anlaşılmış ve uzlaşmış kelimenin muhafazası. Akabinde Fârâbî, dilin olgunlaşması meselesine ele alıyor. Ona göre duyu verileriyle ve gösterilmesi kolay olan eşyaları bildirmek için kullanılan kelimelerin muhafazasıyla bir dil tam olarak olgunlaşamaz. Bunun için başka etkenlere gereksinim var. Dilin olgunlaşması toplumun ileride gelen zekâlı insanları tarafından gerçekleştiriliyor. Muhafaza edilen kelimeleri belli bir düzen altında kullanan ve duyu verileriyle algılanmayan veya gösterilemeyen kelimelerin ortaya çıkmasını sağlayan insanlar, toplumun zeki insanlarıdır. Örneğin bir kelimenin çok mana ifade etmesi ve çok kelimenin bir mana ifade etmesi sayesinde mecaz ortaya çıkmıştır. Bunu yapan insanlar ise şair, düşünür veya sanatkârlardır. Şair, düşünür veya sanatkârlar toplumun zeki insanlarıdır. Kelimelerin çoğaltılması, yerlerinin değiştirilmesi, birbiriyle aynı seslere benzer kelimelerden art arda kullanılması şiirin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Fârâbî ilgili eserinin ilerleyen sayfalarında şunu söylüyor: *“Bu şekilde o belde ahalisinden olan her biri, onların işlerini yöneten ve ihtiyaç duydukları diğer şeyler –ki onlar nezdinde bu şeylere delâlet edecek seslenmeler yoktur- için seslenmeler icat eden ve böylece o milletin dilinin vazı olan kimse çıkıncaya kadar seslenmeler icat etmeye devam eder. Bu kimse ilk baştan beri onların zorunlu işlerinde ihtiyaç duydukları her şey için lafızlar vaaz edilinceye kadar işlerini yönetmeye devam eder”* (Fârâbî, 2008, 76).

Yani Fârâbî açısından isimlerin oluşturulması ve aktarılması konusu önemlidir. Ona göre eğer bir toplumda yeni din ortaya çıkarsa ve sözünü ettiğimiz toplumda daha önceden din bulunmamışsa o zaman o dinin kurucusu, vaaz ettiği dinin yasalarına ad vermek için ya yeni kelimeler icat eder ya da yaşadığı toplumda vazettiği dinin yasalarına en yakın mânâda kullanılan kelimeyi tercih eder.

Özetle Fârâbî'ye göre dil bir yanıyla kazanılan diğer yanıylaysa sunulan bir şeydir. Yani insan bazı şeyleri ifade etmek için kendisine sunulacak olan dile ihtiyaç duymaz, tabiatında yerleşik olan melekeleri kullanarak bazı sesler çıkarabilir veya işaret etmek istediği şeyi taklit etmeye çalışır. Ancak sesler çıkarma ve şeyleri taklit etme süreci "dilin vaaz edilmesine" kadar devam eder. Fârâbî'nin sözünü ettiği vazedicinin, peygamber olduğu ortadadır. *"Fârâbî'nin bu tartışmada dilin vahiy kaynaklı olduğunu ve dil koyucunun peygamber olduğunu ileri süren dilbilimci ve kelamcılardan ayrıldığı nokta, dilin ilkin sesten lafza doğru doğal bir süreçte ortaya çıktığını varsayması, sonraki süreçte ise toplum içinde bilgi ve akıl bakımından yetkin olan kişinin hangi lafızların hangi anlama geldiğini belirleyerek topluma liderlik etmesi yönünde geliştiğini ileri sürmesidir. Bu konu Fârâbî'nin sisteminde peygamberin de neticede bir filozof olmasıyla ilişkilendirilecek olursa, onun bu görüşüyle uzlaşmacı bir tavır ortaya koyduğu söylenebilir."* (Yıldız, 2012, 102). Özetle, Fârâbî, dilin, bir noktaya kadar fizikî şartlar çerçevesinde ele alınabileceğini söylüyor. Ancak fiziki şartlara müteal olayı (dilin vazedilmesini) dikkate almaksızın yapılacak olan akıl yürütmenin dilin mahiyetini çözümsüz bırakacağı görüşündedir.

Çağdaş Felsefede Dille İlgili Tartışmalar

Analitikçi gelenek dilin, fizikî şartlar çerçevesinde ele alınabileceğini savunur. Ama örneğin Russell'ın aşağıda yer alan cümleleri ilginç bir hususun altını çizer. *"Varolan tikel şeyleri tanımamızın dışında tümeller adını vereceğimiz şeyleri de yani aklık, çeşitlilik, kardeşlik vb. gibi genel ideleri de tanırız. Her bütün tümcenin, evrensel denecek hiç olmazsa bir sözcük içermesi gerekir, çünkü bütün eylemlerin, tümel bir anlamı vardır. Tümellere sonra IX. Bölümde yeniden geleceğiz; şimdilik yalnızca, tanıdığımız her şeyin tikel ve varolan bir şey olduğundan kendimizi kurtarmamız gerek. Tümelleri fark etmeye kavramak, kavranan bir tümele de kavram denir"* (Russell, 1994, 45).

Russell, mefhumların (kavramların) ortaya çıkmasını tümellerin kavranılmasıyla ilişkilendirir. Aslında bu yaklaşım, adların Tanrı tarafından sunulduğunu savunan yaklaşım kadar metafiziksel nitelik arz eder. Yani her ne kadar Russell Platoncu olmasa da, Platon'un açtığı yolun ve geliştirdiği yaklaşımın Russell'ı etkilediği ortadadır. "*Platon tarafından bir kelimenin anlamı ve referansı arasında yapılan ayırım Bertrand Russell tarafından da ele alınır*" (Duman, 2022, 51). nermeler söz konusu olduğu zaman eğer önermede geçen öğelerin gndergelerini tanışıklık yoluyla bilmezsek (Russell'de anlam ve göndergenin aynı olduğunu unutmayalım) o zaman sözü edilen önermeyi bilemeyiz. Peki, önermede geçen öğeleri nasıl değerlendireceğiz? Russell'a göre her öğenin soyutlanması ve tümel kavramın kaplamına dâhil olup olmamasına bakmamız gerekmektedir. Eğer ğe herhangi bir tümelin kaplamına giriyorsa o zaman tanışıklık yoluyla biliyoruz demektir. Dolayısıyla bütün öğeleri bu şekilde zmlenen önermeleri bilebiliriz, irtibat kurabiliriz ve bilgimize katabiliriz. Önermede geçen ad-tikeli soyutlanarak o adın tmeline, fiil-tikeli o fiilin tmeline vs. geçiliyor. Bu şekilde öğelerden yola çıkarak kurulan önermede daha sonra betimlemeler kullanarak adın, fiilin, edatın asıl yerlerinin hangi yerler olduğunu fark edebiliyoruz. Yani önermenin kurulmasında veya önermenin bilgi verebilmesi ve bizim de o önermeyle irtibat kurabilmemiz için adeta bir tümevarım şeklinde işlev yapıyoruz (ğelerin tanışıklık çatısı altına alınması için) daha sonra tümdengelim şeklinde işlev yapıyoruz (bu işlev de betimlemeler sayesinde gerçekleşiyor) ve öğelerin yerlerinin hangi yerler olduğunu fark ediyoruz veya düzenliyoruz. Özetle Russell her ne kadar analitiki geleneğe mensup bir filozof olsa da ileri sürdüğü yaklaşım, dilin fiziki şartlar çerçevesinde tam anlaşılamayacağını gösterir. Altınörs bu bağlamda şunu söyler: "*Mantıksal atomculuğun temelini oluşturan dil ile dış dünya arasında uygunluk bulunduğu hipotezi, "mantıksal atomizmin metafiziği" olarak adlandırılmış ve eleştiri oklarına hedef olmuştur*" (Altınörs, 2003, 119).

Belirttiğimiz gibi analitiki filozoflar dili, fiziki şartlar çerçevesinde açıklamaya ve dilin semantiğini yapmaya teşebbüs ederler. Ama analitiki filozoflardan bazıları, saf görüye karşı çıkarken geliştirdikleri yaklaşımın da sınırlarına ulaştıklarını gördüler.

Dolayısıyla mademki dil, fiziki şartlar dikkate alındığı zaman açıklanamıyor –nitekim analitiki gelenek bunu yapamıyor- ve dilin semantiğinin ortaya çıkartılması yönünde geliştirilen kuramlar aslında

metafizik mahiyet arz ediyor o zaman dili, tamamen metafizik bir çerçevede –fiziki verileri de dikkate alarak- ele almak anlamlı bir çabaya dönüşür.

Yaratma Fiilinin Kelamla İrtibatı

Dili metafizik çerçevede düşüncemize mevzu edinebilmemiz için Tanrı kavramının irdelemeye dâhil edilmesi gerekir. Tanrı'nın dille nasıl bir irtibatı var? Bu sorunun cevabını Platon ve Fârâbî'nin nasıl verdiği yukarıda anahatlarıyla değindik. Ama çağdaş dil felsefesinde dille ilgili tartışmaların bir çıkmazla karşılaştığı ve aslında dili yeniden metafizik bağlamda ele alma imkânının ortaya çıkması böyle bir soruyu yeniden sormamızı anlamlı kılıyor. Ve Platon'un ve Fârâbî'nin çabasına ek olarak tasavvuf geleneğinde dilin nasıl ele alındığına bakmamız gerektiği kanaatindeyiz. Felsefenin ve tasavvufun verilerinin bir araya getirilmesi dil felsefesindeki tartışmalara olumlu katkı sağlayabilir.

Son ilahî metinde biz, yaratılma sürecinin sözle irtibatlı olduğunu görüyoruz. Tanrı'nın "kun¹" emrine muhatap olan "şey²" hemencecik oluverir. Tanrı'nın ilminde olan varlıklar "kun" emrine muhatap olmakla vücut kazanıyorlar. Yani epistemik olan varlıkları ontolojik statü elde ediyor. Ve işbu yaratma fiili sözle, kelamla irtibatlıdır. "Kun" emrine muhatap olan şeyler tasavvuf düşünce geleneğine göre Tanrı'nın ilminde sabit olan a'yanlardır. Dolayısıyla mümkün varlıkların varolma imkânı ontolojik değil epistemolojiktir. Mümkün varlıklar, Tanrı'nın ezeli ilminde -a'yân-i sâbitede- mevcûd olan varlıklara vücut verilmesiyle var olurlar. Bu anlamda tasavvufî düşünce geleneği salt yokluktan, 'ademden yaratmayı kabul etmez. "*Mutasavvıfların çoğuna göre ise 'adem ne vardır, ne de var olmaya elverişlidir*" (Yavuz, 1988, 357). Zira mutasavvıflara göre salt yokluğun kabulü tevhit inancıyla çelişmekle birlikte var olanların varolma imkânlarının kendilerinden kaynaklandığı gibi bir görüşe yol açar.

¹ Türkçesi: Ol!

² Yaratan'ın bir şeyi yaratmak istediği zaman o şey'e ol! demesi İslam düşünce geleneğinde "yoktan yaratma mı var olan şeyden yaratma mı?" başlıklı tartışmaların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Geniş bilgi için bkz: Ömer Mahir Alper, *Varlık ve İnsan*, Klasik Yay., İstanbul 2010.

Sabit olan a'yanlar veya a'yan-ı sabite fikrinin analitik filozoflardan Kripke'nin savunduğu "sabit gönderimler" görüşüyle benzerlik ihtiva ettiğini göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. Kripke *Naming ve Necessity* isimli çalışmasıyla kiplikler mantığında önemli bir gelişmeye yol açar. Kripke kendisinden önce geliştirilmiş olan ad ve gönderim kuramlarına karşı çıkıyor. Ona göre "Aristoteles" eğer iki yaşında ölseydi bile "Aristoteles" adı bu gün andığımız "Aristoteles"e gönderme yapacaktı. Bu örnek onun *nedensel gönderim kuramına* ilişkindir. Ona göre özel adlar sabit gönderimlere sahiptir. Zira Kripke açısından ad, dili konuşan topluluk üzerinden ve nedensel bir bağ üzerinden gönderimde bulunmaktadır. Kripke ilginç bir şekilde *özel ad* ve *betimleyici* farkına değiniyor. Ona göre özel ad her bir olanaklı dünyada sabit gönderime sahiptir. Örneğin "Aristoteles" ismi bütün olanaklı dünyada Aristoteles'e gönderimde bulunmaktadır. Ancak "Atina'da yaşamış ve Platon'un öğrencisi olmuş" betimleyicisiyse sadece fiili dünyada olan Aristoteles'e gönderime bulunuyor. *"İlgili tartışmalar Kripke'nin semantik çalışmalarıyla boyut değiştirmiştir. Çünkü özel adların gönderiminde belirleyici olan betimleyiciler, yerini özel adın temsillerine bırakmıştır. Böylece özdeşlik ve gönderimde zorunluluk yargısı değişmiştir"* (Saygılı ve Urtekin, 2022, 8). Kripke'ye gelinceye kadar sadece *a priori* olan önermelerin zorunlu olduğu kabul edilmekteyken Kripke *a posteriori* önermelerin de zorunlu olabildiklerini gösterdi. Tür ve cins adlarının özelliği birden fazla nesneye/şeye uygulanabilir olmalarıdır. "Kaplan, ormanın en vahşi hayvanlarından" dediğimiz zaman buradaki kaplan terimi bir doğal türe gönderme yapmaktadır. Eşgöndermeli terimler de kullanabiliriz. Örneğin "su" ve "H₂O". Bunların her ikisi aynı doğal türe; tüm olanaklı dünyalarda aynı nesneye/şeye gönderme yaparlar. Dolayısıyla şu sonuca ulaşabiliriz. Kripke için sınıflandırma zaman içinde değişken olamaz. Zira adlandırdığımız zaman bir şeyi sabitlemiş oluruz. Dolayısıyla tür ve cins adlarının göndermeleri değişemez. Yukarıda anahatlarıyla açıklamaya çalıştığımız Kripke'nin kuramı tasavvuf geleneğinin "a'yan-ı sabite" kavramı etrafında oluşturduğu fikriyatla benzerlikler içerir. A'yan-ı sabite, Tanrı'nın ilminde ezelden beri var olan ve vücut bulmaya aday olan mümkünlerdir ve onların hakikatleri sabittir. *"Bilinmelidir ki: A'yan-ı sabite, varlık kokusu koklamamışlardır. Zahir olan, bunların hükümleri ve eserleridir"* (Nablusi, 2003, 77). Bu bağlamda şunu söyleyebiliriz: Herhangi bir adın nasıl olur da şeyi/nesneyi tuttuğu sorusu, a'yan-ı sabite fikri

dikkate alınarak cevaplandırıldığında farklı ufukların ortaya çıkması sağlanabilir.¹

Ad Verme Sorunu

Çağdaş dil felsefesi tartışmalarında "bir şeyin benim şeyim/nesnem haline nasıl geldiği" konusu çok önemli bir sorudur. Bu soruya farklı dönemlerde farklı şekillerde cevaplar verilmiştir. Tasavvuf düşünce geleneğinin işbu bağlamda ileri sürdüğü tezler bir cihetiyle özgün resim çizmektedir. Tanrı'nın "kun" emrine muhatap olan şey, ilk önce Tanrı'nın yani yaratıcısının nesnesi haline geliyor. Son ilahî kitapta Tanrı'nın Âdem'i yaratmasından sonra ona eşyanın adını öğretmesinden bahsediliyor. *"İslam inanışına göre, nesnelerin isimlerini Âdem'e öğreten Allah'tır. Ardından da Âdem'i, o isimleri meleklerle öğretmekle görevlendirir: "Ve Âdem'e isimlerin hepsini öğretti. Sonra onları meleklerle yöneltip: "Eğer doğru sözlüyseniz, bunları bana isimleriyle haber verin" dedi (2/31)"* (Altınörs, 2003, 21).

Burada dini metinlerin yorumcuları iki farklı görüşü savunuyorlar. Yorumculardan bazıları Tanrı'nın Âdem'e eşyanın adlarını öğrettiğini bazılarıysa eşyaya ad verme kuvvesini öğrettiğini ileri sürüyorlar. Yorumcuların fikir ayrılığına düştükleri bu mesele makalemizin sorunsalı açısından çok temeldir. Sözümlü ettiğimiz yorumların kabul edilmesi dil felsefesi açısından ne gibi sonuçlar doğurmaktadır? Bu sorunun cevabının verilebilmesi için sırasıyla her iki yoruma değinmemiz gerekir.

1. Tanrı, Âdem'e eşyanın adlarını öğretti.

Bir şeyin adının bilinmesi o şeyin şeyleştirilmesi ya da kontrol altına alınabilmesi demektir. Ancak bir şeyin adının bilinmesi o şeyin benim nesnem haline nasıl geldiğinin cevabını vermez. Buna binaen, *"Âdem'in verdiği her ad, doğası gereği o hayvanın taşımak zorunda olduğu ad mıdır, yoksa Nomothetes'in keyfi olarak (ad placitum) onlara vermeyi kararlaştırdığı ve böylece bir uzlaşımı kurduğu ad mı?"* (Eco, 2004, 10). Poyraz bu soruya şöyle bir yanıt veriyor: *"Dilin doğasına*

¹ Olup biten her şeyin yazılı şekilde Tanrı nezdinde muhafaza edildiği de son ilahî kitapta yer almaktadır. Levh-i mahfuz diye adlandırılan yerde/şeyde her şey yazılmıştır. Bu bilgi de dil hakkında konuştuğumuz zaman ihmal etmememiz gereken unsurdur diye düşünüyorum. Bu durum, özel anlamda sözün genel anlamda dilin sadece fiziki şartlar çerçevesinde ele alınamayacağıının bir yorumu olarak dikkate alınabilir.

ilişkin ilk çalışmalara baktığımızda şunu söyleyebiliriz: Başlangıçta insanlar varlık ile dili, sözcük ile anlamı, birbirinden ayırmayarak onları bir birlik olarak görmüşlerdir. Kelime ya da ad, günümüzdeki anlamında olduğu gibi nesnenin (varlığın) bir simgesi, adlandırması, göstergesi değildir, onun gerçek bir parçasıdır: “Adlar bilen nesnelere de bilir” (Kratylos: 435d) Adsız bir şey varolamaz. Ancak adlandırılarak var edilir. Hatta Tanrılar dahi adlarıyla varolurlar” (Poyraz, 2004, 229).

2. Yaratan, Âdem’e eşyaya ad verme potansiyelini öğretti.

Bu görüş aslında Noam Chomsky’nin “evrensel dil” teziyle ortak unsurlar ihtiva etmektedir. “Kendisine son derece sınırlı verilen sunulan çocuk, küçük bir örneği bu veriler olan dile ilişkin bir kuram oluşturur (aslında, verilerin oluşturduğu küçük örnek, verilerin çoğunun ilgisiz ve yanlış olduğu için atılması gerektiği anlamında son derece yozdur- bu nedenle çocuk, duyduklarının çoğunu yanlış kurulmuş, hatalı ve uygunsuz olarak belirleyen dilbilgisi kurallarını öğrenir.) Çocuğun sonuçtaki dile ilişkin bilgisi kuşkusuz kendisine sunulan verilerin ötesine geçer” (Chomsky, 2001, 250).

Noam Chomsky’nin görüşlerini radikal şekilde yorumlanırsa şu sonuca ulaşılır: Tanrı Âdem’e ad verme potansiyelini vermiştir. Fakat bu potansiyel Âdem’in şeyin hakikatine ulaşmasını sağlıyor mu? Âdem kendi çabasıyla bu potansiyeli de kullanarak eşyanın hakikatlerine ulaşabiliyor mu? Ad verme potansiyelinde olan Âdem, etrafında bulunan var olanların kendi nesnesi haline gelme sürecinin de farkına varabildi. Yani Âdem bir şeyin nasıl kendi nesnesi haline geldiğini biliyor olmalıydı.

Adlandırma Ve Ya Ad Verme Nesneyi “Anlamamızı” Sağlıyor Mu?

Bir şeyin adının öğrenilmesi o şeyin mahiyetinin de bilinmesi anlamına geliyor mu? Yani “güneş” adı bize güneşin mahiyeti hakkında bilgi veriyor mu? Bu soruyu Frege’ye sorarsak hayır cevabını verir. Zira Frege’ye göre ad kendi başına yani yalın haliyle hiçbir şeye gönderme yapmaz. Örneğin “Aristoteles” adı hiçbir şeye gönderme yapmaz. Adlar anlamlar üzerinden bir şeylere gönderimde bulunur. Frege’ye göre adlar anlamlar üzerinden gönderme yaparlar. “Anlamı göndermeye indirgemenin sonucunda, gerçeklik tarzında var olmayan kendilikler (entity) hakkındaki cümleler, imlemden, hakiki anlamdan yoksun sayılmaktadır” (Altınörs, 2003, 117). *Belki de denebilir ki, özel ad yerini tutan, dilbilgisi kurallarına göre iyi kurulmuş her dile getiriliş her zaman*

bir anlama sahiptir. Fakat bu, o anlama bir yönletimin de karşılık olması demek değildir. "Dünya'ya en uzak gök cismi" sözcüklerinin bir anlamı var ama yönletiminin de olduğu çok şüphelidir" (Frege, 1989, 8).

Frege'nin savunduğu tez doğruysa o zaman Âdem'in adları öğrenmesi veya ad verme potansiyeline sahip olması onun eşyanın hakikatini bilmesine yol açmamıştır. Dolayısıyla Âdem'in adları bilmemin yanı sıra başka bir şeye daha ihtiyacı vardır. Sözüünü ettiğimiz şey, Frege'nin *anlam* diye isimlendirdiği şeylerdir. Ama Frege'nin anlamın nasıl ortaya çıktığı sorusuna yanıt verdiği söylenemez. Adları açıklamak için anlamlara, anlamları açıklamak için tekrar adlara ihtiyacımız var.

"Âdem adın anlamını nasıl öğrendi" sorusu bu noktada önem kazanıyor. Kanaatimce bu sorunun cevabını verebilmemiz için Tanrı-Âdem ilişkisinin mahiyetine bakmamız gerekmektedir. Âdem'in cennetten çıkarılmasından sonraki süreç, sorumuz açısından tavin edici olabilir. Zira cennetten çıkarılmakla birlikte vahiy olgusu devreye giriyor. Vahyin -sadece şeylerin anlamlarını Âdem'e öğretmek için gönderilmediğini göz önünde bulundurarak- Âdem'e adın anlamını öğrettiğini düşünebiliriz.

Frege'nin yukarıda ifade ettiğimiz tezi önemli iki soruna yol açmaktadır. Kendisinden sonra gelen filozoflar bu sorunların farkına varmış ve fikriyatlarını bu sorunlara çözüm içeren unsurlar dâhil ederek geliştirmişler. Bu sorunlar nelerdir? Anlamın zaman içerisinde değişmesine bağlı olarak o anlam üzerinden gönderim yapılan şeyin de mahiyetinin değişip değişmediği sorunu ve bağlam duyarlı terimlerin ¹ anlamı sorunu. Frege'nin anlamın öznel olmadığını savunmasından; "*İkisinin de aynı anlamı kavramasına engel yoktur; ama aynı ideye sahip olamazlar. Her ikisinin arasında gerçekten ide gibi öznel olmayan ama nesnenin kendisi de olmayan anlam yatar*" (Frege, 1989, 9) yüzyıllar önce Locke onun tam karşısında yer almıştır. "*Öyle ki, anlam, dil ile birlikte doğal olarak verilmiş bir şey olmaktan çıkarak; dil içerisinde insanın yaptığı, kurduğu bir şey haline gelir. Böylece Locke'la birlikte, artık sözcüklerin uzlaşım sal kullanımdan bağımsız olan real anlam'lara sahip olabileceği inancına kuşku ile bakar hale geliriz. Ve anlarız ki bir adı kullanıyor olmamız nedeniyle, mutlaka bu adın gönderimde bulunduğu bir şeyin varolduğu sanısı,*

¹ O, şu, bu ve benzeri terimler.

adların Şeyleri temsil emesi gerektiği boŐ inancından kaynaklanır" (Altuğ, 2001, 34).

Anlamın deđiŐmesinin nesnel anlamın ortadan kalkacağı sonucunu doğurmayacağı kanaatindeyiz ve anlamın nesnel olduğuna katılıyoruz. "Eğer anlam öznel bir Şey olsaydı, dil yoluyla iletiŐim kurmamız olanaklı olmazdı Frege'ye göre" (İnan, 2012, 42). Fakat zaman içerisinde anlamın deđiŐtirilebileceđi örneklerine de işaret etmek istiyoruz. Vahyin zaman içerisinde devam etmesi olgusu soruna çözümler sunabilir. Vahyin devam edici mahiyette olması ve anlamın deđiŐtirilmesi olaylarının beraber ele alınması gerekiyor. Anlamı deđiŐtirme girişimleri ve çoğu zaman da anlamın deđiŐtirilmesi nesnel anlamın olmadığı sonucunu doğurmaz. İnsanların -mahiyeti bizi burada ilgilendirmeyen- çeŐitli sebepler yüzünden adların anlamlarını deđiŐtirme çabaları yeni vahyin gelmesine yol açmıŐtır. Yeni gelen vahyin mahiyet itibariyle bir önceki vahyi tasdik etmesi ve onun devamında yer almasına işaret etmesi de dikkat çekicidir. Buradan nesnel anlamın var olduğu gibi bir sonuç çıkarılabilir.

İnsanlar tarafından anlamların deđiŐtirilmesi, adın işaret ettiği Şeyin/nesnenin de deđiŐeceđi anlamına gelmiyor. Son ilahî kitap evvelki metinleri tasdik ediyor ve anlamların deđiŐtirilmemesini telkin ediyor.

Bağlam duyarlı terimlerin anlamı sorunu Frege'nin kuramının yol açtığı ikinci sorundur. Bu sorunun varlığı makalemizde savunduğumuz tezin aleyhine bir durum oluŐturmaz. Zira bu aslında dilin semantiğinin yapılması zamanı ortaya çıkan zorlukların dile getirilmesinden başka bir Şey değildir. Kaplan'ın bu sorunu çözebilmek için saf bağlamsal ve belirtici iŐaretler diye ayrıma gittiğini biliyoruz. Ancak Kaplan'ın yaptığı ayırım bile bazı sorunları çözmemektedir. Örneğin: Belirtici iŐaretler bağlamlara göre deđiŐmeyen anlamlara ve bağlama göre deđiŐen göndergelere sahipken "dthat" terimleri "syncategorematic" ifadelerdir; yani kendi baŐlarına bir anlamları olmadığı için (tıpkı "her", "bazı" terimleri gibi) tek baŐlarına özne ya da yüklem olamamaktadırlar. Bu durumda Kaplan belirtici iŐaretlerin semantiğini yaparken söz konusu iŐaretlerin en temel özelliklerini iptal ediyor görünmektedir.

Sonuç

Buradaki sorunun kaynağı insanın nesneyi veya nesnesini kuŐatamamasından kaynaklandığını düşünebiliriz. Husserl'le birlikte geliŐen fenomenoloji Şunu savunuyor: Biz her zaman nesneyi belli

açı(lar)dan algılamaktayız. Yani insan algı ve idrak bakımından nesnesini kuşatamıyor. Fenomenoloji içinde oluşturulmuş bu yaklaşım aslında dille ilgili sorunsalla de yakından irtibatlıdır. Dil felsefesi tartışmalarında geline noktanın aslında fenomenolojinin algı için ifade ettiği şeyle benzer olduğu söylenebilir. Peki, bu meselenin makalemizin sorunsalıyla ne gibi ilişkisi var? Eşyaya ad verme potansiyelinde olan Âdem¹ dilin sınırlarıyla neden yüz yüze geliyor? Çünkü sahneyi kuran Âdem değil. Âdem bu sahnede sadece bir aktördür. Âdem dâhil sahnede yer alan bütün var olanlar Tanrı tarafından kuşatılmıştır. Tanrı açısından Âdem'in karşılaştığı sorunlar söz konusu değildir. Bir aktör olan Âdem ise nesneyi kuşatamıyor.

İlginç bir şekilde karşımıza yeniden "Tanrı'nın Âdem'e eşyanın adlarının öğrettiği mi yoksa ad verme potansiyelini verdiği mi" soruları çıkıyor. Eğer Tanrı'nın Âdem'e eşyanın adlarını öğrettiğini kabul etmiş olursak o zaman aslında Âdem'in eşya hakkında tıpkı Tanrı gibi kuşatıcı bilgiye sahip olduğunu da kabul etmeliyiz. Tanrı Âdem'e eşyanın adlarını öğrettiği zaman yanlış bilgi vermeyeceğine göre o zaman Âdem'in kuşatıcı bilgiye sahip olması gerekiyor/du. Bu zaman Âdem'in Tanrı'dan öğrendiği ve dile getirdiği adların, nesnenin bir tarafını değil bütünü tuttuğunu/kuşattığını kabul etmeliyiz. Âdem'in/insanın kullandığı adların nesnenin bütünü tutmadığı özellikle çağdaş dil felsefesi bağlamında savunuluyor. Buna binaen nesnenin bütünü yakalayan adın bilinmesi o nesnenin benim nesnem haline nasıl geldiğini de açıklamıyor. Bu durumda Tanrı'nın Âdem'e ad verme potansiyelini vermiş olduğunu kabul edersek sorun kısmen çözülmüş oluyor.

Kaynakça

- Alper, Ömer Mahir. (2010). *Varlık ve İnsan*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Altınörs, A. (2003). *Dil Felsefesine Giriş*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Altuğ, T. (2001). *Dile Gelen Felsefe*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bickerton, Derek. (2012). *Âdem'in Dili, İnsan Lisanı Nasıl Yarattı, Lisan İnsanı Nasıl Yarattı*. trc. Mehmet Doğan. İstanbul: Boğaziçi Üni. Yayınları.

¹ Genel anlamda insan

Chomsky, Noam. (2001). *Dil ve Zihin*. trc. Ahmet Kocaman. Ankara: Ayraç Yayınları.

Darwin, Charles. (2004). *The Descent of Man*. London: Penguin Classics.

Descartes, Rene. (2020). *Yöntem Üzerine Konuşma*. trc. Murat Erşen. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Duman, Mehmet Akif. (2012). "Dil Felsefesi Kapsamında, Dilin Kökeni ve Adlandırma Meselesinin Tematik Sınıflandırması Üstüne Bir Deneme". Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu. (s. 47-53).

Eco, Umberto. (2004). *Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı*. Trc. Kemal Atakay. İstanbul: Literatür Yayınları.

Fârâbî (2008). *Harfler Kitabı*. Trc. Ömer Türker. İstanbul: Litera Yayınları.

Frege, Gottlob. (1989). "Anlam ve Yönetim Üstüne". Felsefe Tartışmaları, (5). (s. 7-24).

İnan, İlhan. (2012). *Dil Felsefesi*. Eskişehir: Anadolu Üni. Yayınları.

Mumcu, Müge Kuş. (2022). "Platon: Kratylos Diyalogu Çerçevesinde Adların Kökeni". FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), (34). (s. 87-104).

Nablusi, Abdülganî. (2003). *Ariflerin Tevhidi*. trc. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayınları.

Platon. (2015). *Kratylos*. trc. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları.

Poyraz, Hakan. (2004). "Adlandırmanın Doğası ve Adların Nesnesine Uygunluğu Ekseninde Doğalcılık-Uzlaşmacılık Tartışması". Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (7). (s. 226-242).

Russell, Bertrand. (1994). *Felsefe Sorunları*. trc. Vehbi Hacıkadıroğlu. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.

Saygılı, Serdar ve Urtekin. Gülsima. (2022). "Saul Aaron Semantiğinde Özel Adlar ve Gönderim Problemi". Temaşa Felsefe Dergisi, (19), (s. 6-17).

Yıldız, Mustafa. (2012). "Fârâbî'de Dil-Mantık ve Kültür İlişkisi". FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), (14). (s. 93-120).